

**ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОДЕСЬКОЇ  
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ  
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ  
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»  
Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту**

**Кваліфікаційна робота**  
**ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ В**  
**ІННОВАЦІЙНО СПРЯМОВАНОМУ ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**  
**ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**  
**FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF SENIOR ADOLESCENTS**  
**IN INNOVATION-ORIENTED EDUCATIONAL PROCESS OF THE**  
**INSTITUTION OF GENERAL SECONDARY EDUCATION**

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»

Виконала: здобувачка вищої освіти  
другого (магістерського) рівня  
спеціальності 011 Освітні, педагогічні  
науки  
освітньо-професійної програми  
Педагогіка середньої освіти  
Реуца Валентина Василівна  
Науковий керівник: Ягоднікова В. В.  
доктор педагогічних наук, професор  
Рецензент:

Рекомендовано до захисту:  
протокол засідання кафедри  
педагогіки та освітнього менеджменту  
№ від  
Завідувач кафедри  
\_\_\_\_\_ Р.В. Костенко

Захищено на засіданні ЕК  
протокол № від  
Оцінка \_\_\_\_\_ / \_\_\_\_\_ / \_\_\_\_\_  
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)  
Голова ЕК  
\_\_\_\_\_ ПІБ

### **Анотація**

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню проблеми формування ціннісних орієнтацій у старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти. В роботі здійснений теоретичний аналіз проблеми, розкрито особливості інноваційної спрямованості виховного процесу, виявлено вікові особливості старших підлітків. Здійснене емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій підлітків та підготовленості вчителів організувати виховний процес, що має інноваційну спрямованість за допомогою обраного діагностичного інструментарію.

На основі одержаних результатів дослідження надані методичні рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, старші підлітки, інноваційна спрямованість виховного процесу.

### **Annotation**

Qualification work is devoted to the research of the problem of formation of value orientations in older adolescents in the innovation oriented educational process of general secondary education. The theoretical analysis of the problem is carried out, the peculiarities of the innovative orientation of the educational process are revealed, the age peculiarities of older teenagers are revealed. An empirical study of the value orientations of adolescents and the training of teachers to organize an educational process that has an innovative focus with the help of selected diagnostic tools.

On the basis of the obtained results of the research methodical recommendations on the formation of value orientations in the innovation-oriented educational process of the institution of general secondary education are given.

Key words: values, value orientations, senior teenagers, innovative orientation of educational process.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	8
1.1. Проблема ціннісних орієнтацій у педагогічній літературі.....	8
1.2. Інноваційна спрямованість як характеристика сучасного виховного процесу.....	18
1.3. Особливості формування ціннісних орієнтирів старших підлітків.....	22
Висновки до розділу 1.....	28
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	30
2.1 Опис методик емпіричного дослідження.....	30
2.2 Організація та проведення дослідження.....	37
Висновки до розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ .....	42
3.1. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	42
3.2. Методичні рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти.....	52
Висновки до розділу 3.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТКИ.....	70

## ВСТУП

**Актуальність дослідження.** В умовах трансформації соціально-економічних, науково-технічних, морально-духовних сфер життєдіяльності суспільства особливу значущість набувають категорії миру, життя людини її самореалізації. Тому цінності, як соціально значущі уявлення про добро, любов, справедливість, патріотизм, дружбу, свободу, ставлення до людей є основою людського життя. Вони складають систему ціннісних орієнтацій, які відзеркалюють відносини людини з навколишньою дійсністю і визначають його діяльність і поведінку. Таким чином ціннісні орієнтації визначають траєкторією життєвого шляху, напрям повноцінного, продуктивного життя. У зв'язку з тим, що свої пріоритети людина свідомо обирає у старшому підлітковому віці, оскільки в цей період формується готовність до професійного і життєвого самовизначення, виникає необхідність і доцільність посилення ціннісної складової виховання як нової стратегії модернізації вітчизняної освіти.

Вищезазначене знайшло відображення у низці нормативних документів у галузі шкільної освіти (Закон «Про освіту», Закон «Про повну загальну освіту», Національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Концепція розвитку громадянської освіти в Україні, Концепція «Нова українська школа», Державний стандарт базової загальної середньої освіти та ін.).

Зважаючи на те, що реформування загальної середньої освіти як будь-яке оновлення, вдосконалення, осучаснення здійснюється через інновації, актуалізується проблема формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі загальноосвітнього закладу середньої освіти.

Вагомий внесок в розв'язання проблеми ціннісних орієнтацій та їх формуванню внесли зарубіжні та вітчизняні дослідники: Б. Ананьєв, А. Здравомислов, І. Кон, Г. Костюк, К. Левін, О. Леонтьєв, А. Маслоу,

Г. Олпорт, К. Роджерс, М. Рокич, С. Рубінштейн, В. Франкл, Ш. Шварц, В. Ядов та ін.

Різні аспекти ціннісної проблематики в педагогіці, освіті і вихованні стали предметом дослідження широкого кола вітчизняних науковців: В. Андрущенко, І. Бех, О. Вишневський, М. Євтух, І. Зязюн, Т. Калюжна, В. Кремень, О. Сухомлинська, О. Столяренко, М. Стельмахович, Н. Ткачова та ін.

Дослідженню формуванню ціннісних орієнтацій підлітків присвячені наукові доробки О. Крупської, Г. Лялюк, О. Савчук, О. Флярковської, Т. Яновської та ін.

Проблема інновацій у виховному процесі та його інноваційна спрямованість розкрита в працях вітчизняних дослідників і педагогів-практиків О. Дубасенюк, О. Кобернік, Т. Фокіна, І. Чорней, О. Чешенко, В. Ягоднікова та ін.

Зважаючи на вагомий внесок здійснений дослідниками у розробку означеної проблеми, слід зазначити, що сьогодні простежується тенденція зміни ієрархії системи цінностей та ціннісних орієнтацій у сучасних підлітків, а в умовах інноваційних змін в освіті і вихованні проблема формування ціннісних орієнтацій старших підлітків є недостатньо дослідженою. Це і обумовило вибір теми дослідження «Формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти».

**Об'єкт дослідження** – ціннісні орієнтації старших підлітків.

**Предмет дослідження** – формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти

**Мета дослідження** – на основі аналізу проблеми ціннісних орієнтацій старших підлітків розробити методичні рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти.

У відповідності з метою роботи, визначено наступні **завдання**:

1. Проаналізувати проблему ціннісних орієнтацій у педагогічній літературі.
2. Обґрунтувати потенціал інноваційної спрямованості виховного процесу у формуванні ціннісних орієнтацій старших підлітків.
3. Виявити особливості формування ціннісних орієнтацій у старших підлітків.
4. Провести емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій старших підлітків.
5. Надати методичні рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі загальноосвітнього закладу середньої освіти.

Для вирішення поставлених завдань було використано наступні **методи дослідження**: теоретичний аналіз наукової літератури, присвяченій даній проблемі, методика діагностування ціннісних орієнтацій М. Рокіча, опитувальник Ш. Шварца (адаптація І. Семків) для вивчення ціннісної сфери особистості, методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С.Бубнова), анкета для вчителів «Виявлення активності педагогів в інноваційній виховній діяльності» (В.Ягоднікова).

**База дослідження.** Троїцький загальноосвітній заклад середньої освіти І-ІІІ ступенів Яськівської сільської ради об'єднаної територіальної громади Одеської області.

**Теоретична значущість** кваліфікаційної роботи полягає в узагальненні теоретичних засад особливостей ціннісних орієнтацій старших підлітків, обґрунтуванні потенціалу інноваційно спрямованого виховного процесу у їх формуванні.

**Практична значущість** роботи полягає у розробці методичних рекомендацій щодо формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі, які можуть бути використані

вчителями, класними керівниками, вихователями загальноосвітніх закладів середньої освіти.

**Апробація результатів дослідження.** Всеукраїнська науково-педагогічна конференція «Педагогіка партнерства в умовах модернізації дошкільної освіти: теорія і практика» 23 листопада 2021 року.

Ціннісні орієнтації особистості як педагогічна проблема. Матеріали Всеукраїнської науково-педагогічної конференції «Педагогіка партнерства в умовах модернізації дошкільної освіти: теорія і практика» 23 листопада 2021 року. за ред. Ягоднікової В.В., Кузнецової О.В. 2021. С.42-46.

**Кваліфікаційна робота** складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури з 40 використаних джерел, 7 таблиць, 1 рисунок та 2 додатки. Загальний обсяг роботи складає 71 сторінок.

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ В ІННОВАЦІЙНО СПРЯМОВАНОМУ ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

### **1.1. Проблема ціннісних орієнтацій у педагогічній літературі**

В сучасних умовах глобалізації і інтеграції всіх сфер життєдіяльності людини проблема цінностей і ціннісних орієнтацій потребує переосмислення, оскільки особливу значущість у світогляді у сучасної молоді відіграють такі категорії як життя, любов, здоров'я, інформація, свобода, толерантність, благополуччя, знання тощо. Сучасні дослідження поглиблюють і оновлюють традиційні уявлення про цінності та ціннісні орієнтації, збагачується наука і практика новими теоріями, концепціями, моделями, технологіями розвитку особистості у ціннісному вимірі в умовах постійно мінливого світу. Тому зупинемось на аналізі ключових понять нашого дослідження.

Для визначення сутності феномену «ціннісні орієнтації» розглянемо спочатку базове поняття дослідження, яким є «цінність». Це поняття є об'єктом дослідження багатьох наук, що говорить про його неоднозначність і багатоскладність.

У філософії поширені два підходи до визначення сутності цінностей. Так, прибічники першого підходу визнавали релігійне та божественне походження цінностей (Арістотель, Діоген), пізніше сформувався другий підхід, представники якого науково обґрунтували знання про цінності (Т. Гоббс, І. Кант та ін.). Зокрема, І. Кант на основі розмежування понять буття і блага, наголошував на автономії моральних цінностей від будь-якого вищого джерела, оскільки на його думку, саме з моралі виникає ціль, що сама по собі має «абсолютну цінність» – особистість кожної окремої людини [18].

У контексті нашого дослідження є суттєвою позиція А. Здравомислова щодо тлумачення цінностей як важливої об'єднуючої ланки між суспільством,

соціальним середовищем і особистістю, її внутрішнім світом. Науковець вважає, що ціннісні ставлення суб'єкта до зовнішнього світу опосередковані орієнтацією людини на інших людей, на суспільство в цілому, на існуючі в ньому ідеали, уявлення та норми [32].

На тому, що цінності є значущими для людини матеріальними чи ідеальними об'єктами наголошують багато дослідників. Цінності, на їх думку, є узагальненими стійкі уявлення, яким віддається перевага, як благу, тобто відповідає певним потребам, інтересам, намірам, цілям, планам людини, групі людей чи суспільства [14, с. 177].

Цінністю, вважають С. Возняк і В. Кононенко, є все те, що може бути значущим і важливим для особистості. Тобто йдеться про те, яку роль можуть відігравати в життєдіяльності людей предмети чи явища із точки зору їхніх потреб, інтересів, цілей [11].

Відтак, філософи тлумачть цінності як основу соціального життя, що підтримують соціальний порядок і регламентують поведінку людей певного соціуму та реалізацію їх інтересів і потреб.

Цінності у соціології розглядаються з позиції взаємодії людини і суспільства. Вагомий внесок в розв'язання проблеми цінностей внесли відомі зарубіжні соціологи М. Вебер (історичність як головна мережа цінностей); Е. Дюркгайм (ціннісні ідеали як двигуни поведінки людини, які складають колективні сили); Т. Прасонс (цінності як вищі принципи суспільних груп); Д. Белл (трансформація ціннісної системи сучасного суспільства); К. Клакхон (цінності для порівняння різних культур) та ін. Проблематиці ціннісного переоцінення сучасного суспільства, динаміки змін цінностей, трансформації їх у сучасному українському суспільстві здійснили українські дослідники (Є. Головаха, А. Ручка, Л. Сокур'янська, С. Щудло та ін.).

Слушним для нашого дослідження є визначення цінностей сучасної української дослідниці М. Бліхар, яка стверджує, що це орієнтири життєдіяльності особистості, які спонукають її до діяльності. Окрім того, на її

думку, «цінності є своєрідним ідеалом, до якого прагне особистість у своєму повсякденному житті» [5, с. 205].

Отже, проблема цінностей з позиції соціології – це «не лише соціальна регуляція соціальної поведінки людини, але й проблема взаємовідносин людини, суспільства і культури» [5, с. 206].

Цінності з позиції психології розглядають як: потреби особистості (А. Маслоу), утворення, що походять від мотивів діяльності (О. Леонтьєв), характеристика усього, що підтримує людські здатності до життя (Е. Фромм), переконання (М. Рокіч) тощо.

У довідковій психологічній літературі знаходимо, що цінності є об'єкти, явища, їх властивості, а також абстрактні ідеї, що втілюють у собі суспільні ідеали і виступають завдяки цьому як еталон належного [33, с. 597].

Фундатор концепції ціннісних орієнтацій особистості М. Рокіч вважає, що цінності є стійким переконанням в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точок зору [39]. На думку професора люди переважно володіють однаковими цінностями, однак у різної ступені значущості, оскільки вони є відносно небагаточисленими і організовані у системи.

Дослідник виокремлює два класи цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні цінності – це переконання людей щодо мети і кінцевого стану, до якого вони намагаються наблизитись (наприклад, щастя, добробут, знання і т. д.), а інструментальні – уявлення про бажані методи поведінки з метою досягнення термінальних цінностей (наприклад, взяти на себе відповідальність, вести себе по-діловому, сміливість, талант, незалежність, самоконтроль тощо) [39].

У своєму науковому пошуку Ш. Шварц та В. Білські ґрунтувались на таких концептуальних положеннях цінностей, що включають п'ять формальних особливостей, а саме: це поняття або переконання; мають відношення до бажаним кінцевим станам або поведінці; мають надситуативний характер; керують вибором або оцінкою поведінки та подій;

цінності впорядковані за відносною важливістю [40].

Науковці провели дослідження 58 базових особистісних цінностей та структурували відповідно до мотиваційних типів і цілей динамічну взаємодію цінностей різних типів.

Відтак, у психології цінності розглядаються через особистісне відношення суб'єкта до оточуючої дійсності і трактуються через категорії: значущість, потреби, мотиви, взаємодія, ідеал, життєвий смисл, що пов'язані з діяльністю, стосунками, спілкуванням, поведенкою.

У педагогіці цінності тлумачаться відповідно до ключових понять науки: освіта, навчання, виховання, розвиток особистості, відповідно до цього зазначена проблематика досліджується в контексті розвитку і виховання тих цінностей, які прийняті в певній соціальній групі.

У довідковій педагогічній літературі цінності тлумачаться як духовні ідеї, що містяться у поняттях і які мають високий ступінь узагальнення; формуючись у свідомості, ці цінності опановуються у ході засвоєння культури [27, с. 809].

За висновками досліджень В. Сластьоніна та Г. Чіжакової поняття цінності має декілька тлумачень, а саме: 1) розгорнуте, у межах якого «цінність» визначається як здатність речей або ідей виступати засобом задоволення потреб окремих індивідів і соціальних груп; значимість речей, ідей для життєдіяльності суб'єкта; специфічна форма виявлення ставлення між суб'єктом та об'єктом з метою задоволення потреб суб'єкта; специфічні утворення в структурі індивідуальної та суспільної свідомості, які є орієнтирами особистості й суспільства; 2) узагальнене, що передбачає визначення цінностей як специфічних утворень у структурі індивідуальної свідомості, які є ідеальними зразками та орієнтирами діяльності особистості і суспільства [26].

Грунтовною для нас є позиція І. Беха, який визначає цінності їх як складний регулятор людської життєдіяльності, яке відображає у своїй структурній організації зміст особливостей об'єктивної дійсності, що охоплює

і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках [3].

Цінності, як особистісне утворення розглядає сучасна українська дослідниця Е. Зарединова, яка вважає, що воно «пов'язане з мотивами, потребами, установками, смислами особистості та орієнтиром у всіх сферах її життєдіяльності, оцінним нормативом у ставленні до певних явищ суспільства й у стосунках до інших людей» [16, с. 64].

Узагальнюючи вищевикладане доходимо висновку, що варіативність визначення феномену цінностей зумовлена його складністю, багатоаспектністю, поліфункціональністю. Втім, цінності носять подвійний характер: з одного боку вони історично та культурно обумовлені і носять соціальний характер, з іншого – індивідуальні, через те, що в них зосереджений життєвий досвід конкретної людини.

Варто відзначити, що також дискусійним є питання типологізації цінностей. Так, О. Сухомлинська досліджуючи ціннісний підхід до освітнього процесу виділяє і створює певну ієрархізацію таких загальнолюдських цінностей як Людина, Сім'я, Праця, Знання, Батьківщина, Земля, Мир, Милосердя навколо ідеї гуманістичного виховання [28].

Автор концепції сучасної української педагогіки О. Вишневський на основі критерію морально-етичної саморегуляції людини виділяє п'ять груп цінностей: абсолютні вічні, національні, громадські, сімейні, цінності особистого життя [9, с. 125-126]. Науковець стверджує, що морально-етичні цінності усвідомлюються людиною в трьох аспектах: по-перше, як система абсолютних ідеалів, по-друге, як «кодекс вартостей», або кодекс моральних правил і формул, і по-третє, як спектр відповідних властивостей людської душі, які реалізуються через їх практичне втілення [9, с. 126].

Дещо по-іншому викремлює цінності С. Анісимов [1], який класифікує цінності на: абсолютні (життя, здоров'я, знання, прогрес, справедливість, духовна досконалість, гуманність); антицінності чи псевдоцінності (хвороба, передчасна смерть, нещасття, містика, деградація людини); релятивні чи

відносні, що мають непостійний характер і змінюються залежно від історичних, класових, світоглядних позицій (ідеологічні, політичні, релігійні, етичні, класові, групові).

За висновками досліджень Е. Заредінової різновиди цінностей відбивають матеріальну, суспільну, духовну, культурну й особистісну сфери життєдіяльності людини, а у функціональному контексті є цінностями-цілями й цінностями-засобами [16, с. 64]. Дослідниця пропонує узагальнену класифікації цінностей за такими критеріями: базові цінності (основа ціннісної свідомості людини, що формуються в процесі первинної соціалізації особистості); за характером орієнтирів поведінки людини (термінальні (цінності-цілі) та інструментальні (цінності-засоби)); за сферами суспільного життя (матеріальні, духовні, моральні, релігійні цінності і т.д.); за предметним змістом (економічні, політичні, естетичні і т.д.); за функціональними основами (схвалювані й ті, що заперечуються); за рівнем соціокультурної системи (традиційні, ліберальні (сучасні), загальнолюдські) [16, с. 62].

Важливими для нашого дослідження є умовиводи вченої щодо різних аспектів цінностей, зокрема:

1. Цінності відбивають позитивну значущість тих чи тих явищ у системі суспільно-історичної діяльності, духовну й культурну діяльність суспільства; вимоги суспільства до поведінки людей; нормативний, оцінний бік явищ суспільної свідомості.

2. Цінності як «первинне» новоутворення особистості, що пов'язане з ідеалами, нормами, смислами, світоглядними орієнтаціями, забезпечує людину життєвими орієнтирами, визначає життєво важливі цілі діяльності, надає сенс життю людини.

3. Цінності регулюють міжособистісні відносини людей в суб'єкт-об'єктному і суб'єкт-суб'єктному плані.

4. Цінності є ідеальною моделлю належного у контексті вимог суспільства, що проходять крізь призму індивідуальної свідомості особистості, у якій вони ієрархізуються.

5. Цінності є об'єднуючою ланкою між суспільством, соціальним середовищем і особистістю, її внутрішнім світом, що опосередковують ставлення суб'єкта до зовнішнього світу, до інших людей, до суспільства в цілому.

6. Витоки цінностей простежуються в культурі, суспільстві та його інститутах, в особистості.

7. Цінності не існують окремо, вони, вступаючи у взаємодію, завжди утворюють цілісну систему, яка є суттєвим елементом організації суспільства.

8. Система цінностей є внутрішнім стрижнем культури, що має велику значущість для більшості громадян певного суспільства [16, с. 64].

Отже, в педагогіці існують різні підходи до визначення поняття «цінності» та його типології, що визначає його як різнорівневий, багатоплановий, багатокomпонентний і поліфункціональний феномен.

Як свідчить наукова література, цінності створюють ціннісні орієнтації, які є найважливішим елементом свідомості особистості, оскільки в них заломлюються етичні, естетичні, правові, політичні, екологічні, економічні, світоглядні знання, уявлення і переконання [16].

Ціннісні орієнтації – це найважливіший структурний компонент особистості, який характеризує мету людської діяльності, життєву позицію, її основний зміст, а також засоби, за допомогою яких досягається ця мета. Ціннісні орієнтації – це елементи внутрішньої структури особистості. Вони формуються та закріплюються її життєвим досвідом у процесі соціалізації [23 с. 20].

За висновками Т. Яновської та І. Когут «ціннісні орієнтації є результатом внутрішньої та зовнішньої взаємодії у процесі розвитку особистості, суб'єктивним відображенням об'єктивного світу у свідомості конкретного індивіда» [35, с. 201]. Тобто ціннісні орієнтації є складні утворення, як результат різних рівнів і форм взаємодії суспільного і індивідуального. Вони найбільше відповідають інтересам цілям, перспективам і досвіду особистості та регулюють її поведінкою і діяльністю.

На цьому наголошують більшість сучасних дослідників, які ціннісні орієнтації розглядають як саморегулювальний механізм поведінки особистості, вони вбачають у ціннісних орієнтаціях рівень домагань особистості, уявлення про етичні цінності, готовність або неготовність діяти відповідно до моральних норм і правил [13].

Отже, ціннісні орієнтації – це свій відбиток у свідомості людини цінностей, визнаних їм як стратегічних життєвих цілей і спільних світоглядних орієнтирів. Вони спрямовуються на перетворення дійсності, яка задається особистісною значущою і важливою, виступає як регулятор поведінки і діяльності особистості.

## **1.2. Інноваційна спрямованість як характеристика виховного процесу**

Аналіз ключових понять нашого дослідження передбачає репрезентації поняття «інноваційна спрямованість виховного процесу», яке потребує розглянути зміст понять «виховний процес», «інновація» та «інноваційна спрямованість».

Зазначимо, що виховання є одним з базових категорій педагогіки, необхідним чинником розвитку і життєдіяльності людини і суспільства.

Аналіз наукових джерел свідчить про велику кількість напрацювань сучасних учених-педагогів з проблеми виховання, однак демонструє відсутність єдиного підходу як до тлумачення цього феномену, так і його специфічних ознак. Це обумовлено тим, що виховання як міждисциплінарне явище є об'єктом наукових досліджень філософії, соціології, психології, педагогіки та інших суміжних наук, що характеризує його як складне, неоднозначне і багатогранне явище. Проте науковці намагаються систематизувати дане поняття і тлумачать його як суспільне явище, діяльність, систему, дію, цінність, процес, взаємодію [36, с. 23].

Зважаючи на те, що відповідно до концепції «Нова українська школа», виховання має ціннісне підґрунття і здійснюється в освітньому процесі наскрізно, ми приєднуємося до позиції сучасних вітчизняних дослідників (О. Коберник, З. Курлянд, В. Ягоднікова), які виховний процес тлумачать як закономірну, неперервну і послідовну зміну моментів розвитку взаємодіючих суб'єктів [36, с. 30].

Слід зазначити, що в сучасних умовах модернізації загальної середньої освіти актуалізується проблема здійснення інноваційних змін та застосування інновацій в освітній процес і зокрема у виховний, тому виховний процес, який відповідає сьогodenним реаліям характеризується інноваційною спрямованістю.

В цьому контексті найбільш актуальною є наукова позиція В. Ягоднікової, яка у ході дослідження визначила дефеніцію «інноваційна спрямованість виховного процесу загальноосвітньої школи» [36, с. 51]. Розглянемо його більш детально.

Дослідниця здійснила аналіз семантичних складників базового феномену дослідження, якими є поняття «інновація», «спрямованість», «інноваційна спрямованість» та «інноваційна спрямованість виховного процесу».

В основі інноваційної спрямованості виховного процесу лежить поняття «інновація», яке походить від англійської «innovation» і трактується як у спрямуванні змін.

Аналіз довідкової та наукової літератури свідчить, що існують різні підходи до визначення поняття «інновації» та визначення його сутності і саме це унеможлиблює однозначного, єдиного його тлумачення. Наприклад, В. Хименець, як прихильник статичного підходу визначає інновацію як результат чи продукт процесу створення нового, що оновлює педагогічну теорію і практику, оптимізуючи досягнення накресленої освітньої мети суспільства [31].

Іншої наукової позиції дотримується Л. Ващенко, яка дотримується динамічного підходу у визначенні цього поняття і стверджує, що це

комплексний, цілеспрямований процес створення, розповсюдження і використання новацій [7].

У Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності інновація тлумачиться як «вперше створені, удосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що значно поліпшують результати освітньої діяльності» [22].

Чисельні дослідження науковців з інновацій у педагогіці й освіти, а також досвід з запровадження інновацій у практику дає підстави виокремити інновації, зокрема: в педагогіці, в освіті, в організації освітнього процесу, в управлінні, у педагогічній діяльності, у навчанні, у вихованні, у підготовці педагогічних кадрів, в організації і здійсненні педагогічній взаємодії тощо. Втім, незважаючи на активні досліджування в сфері інноваційної педагогіки проблема інновації у вихованні дотепер залишається недостатньо вивченою.

Слушною для нашого дослідження є думка О. Дубасенюк, яка під інноваціями у вихованні розуміє системи або довгострокові ініціативи, засновані на використанні нових виховних засобів, що сприяють соціалізації дітей та підлітків і дозволяють нівелювати асоціальні явища в дитячо-юнацькому середовищі. До них, науковець, віднесла створення: різних варіантів школи повного дня; психолого-педагогічних центрів і підрозділів шкіл; гувернерська служба всередині школи; дитячо- батьківських об'єднань навколо школи; розгорнутої системи додаткової освіти всередині школи; систем додаткової мотивації до суспільно-корисної діяльності [15, с. 21].

Грунтуючись на основних положеннях інноваційної педагогіки та теорії виховання щодо змісту й особливостей інновацій ми, вслід за В. Ягодніковою, розглядаємо інновації у вихованні як цілеспрямований процес продуктивних змін у виховних цілях, завданнях, формах, методах, технологіях виховання, що забезпечують розвиток його суб'єктів та оптимізують досягнення виховної мети [36, с. 45].

Дослідниця зауважує, що організація сучасного виховного процесу в практиці закладів загальної середньої освіти здійснюється засобами інновацій,

«котрі ґрунтуються на гуманістичних засадах, принципах суб'єкт-суб'єктної, особистісно орієнтованої взаємодії. Такий виховний процес спрямований на інноваційні зміни у визначенні мети, завдань, змісту, форм і методів виховного процесу. Для вирішення актуальних питань сучасного виховання відбувається насичення виховного процесу інноваційними формами і методами, зокрема інтерактивними. Переважно організація сучасного виховного процесу із застосуванням інновацій здійснюється як складова цілісного процесу розбудови сучасної школи або як самостійний напрям діяльності традиційної школи» [36, с. 337].

Аналіз практики свідчить, що загальні характерні особливості застосування інновацій у виховний процес школи є: прагнення педагогів до створення інноваційної системи виховання в школі, в якій задовольняються потреби всіх суб'єктів виховного процесу; розроблення та введення авторських програм виховання; впровадження в практику виховного процесу проектних технологій та інтерактивних форм і методів виховання; визначення нових і актуальних напрямів виховної діяльності; оновлення традиційних напрямів виховної діяльності та традиційних виховних заходів; пошук нових засобів взаємодії суб'єктів виховного процесу [36, с. 338].

Зазначимо, що характеристика сучасного виховного процесу визначається не тільки інноваціями, а саме його спрямованістю на інновації.

Спрямованість у довідковій літературі тлумачиться як направленість, напрямок, курс, лінія [8, с. 1378]. Аналіз першоджерел доводить, що спрямованість виховного процесу визначає його особливість і напрям для досягнення мети. Отже, інноваційна спрямованість тлумачиться як курс на інновації, тобто на сприйняття, продукування, застосування і поширення нового, що призводить до прогресивних позитивних змін [36, с. 46].

В. Ягоднікова досліджуючи теоретичні і практичні основи формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи доходить висновку, що якщо виховний процес базується на взаємодії суб'єктів виховання, яка зорієнтована на процес пошуку, створення чи перетворення,

впровадження та поширення інновацій у виховний процес для розв'язання сучасних проблем виховання, то він характеризується інноваційною спрямованістю [36, с. 47]. Дослідниця припускає, що «інноваційна спрямованість виховного процесу загальноосвітньої школи характеризується відповідністю цілей, завдань, змісту виховання сучасним вимогам і потребам суб'єктів виховання, швидкістю реагування і адаптації виховного процесу до нових умов гуманізації і демократизації суспільства, активного і постійного пошуку шляхів оновлення, вдосконаленням процесу виховання, впровадженням у практику наукових досягнень, поширенням перспективного педагогічного досвіду» [36, с. 51].

Розглядаючи потенціал інноваційної спрямованості виховного процесу В. Ягоднікова вважає, що саме інноваційна спрямованість дає можливість розширити зміст виховного процесу через те, що вона уособлює виховні взаємовпливи і проектує їх на траєкторію особистісного зростання суб'єктів виховання; насичує виховний процес сучасними формами і методами виховання; активізує морально-духовну, суспільно-корисну діяльність учнів; оптимізує когнітивно-емоційну цілісність виховного процесу [36, с. 51].

Узагальнюючи вищевикладане вважаємо, що організація інноваційно спрямованого виховного процесу сприятиме ефективному формуванню ціннісних орієнтацій старших підлітків через: суб'єкт-суб'єктні відносини, педагогічну підтримку, власний приклад вчителя, створення виховуючих ситуацій, ситуації успіху, спонукання учнів до самоаналізу; організацію і проведення дискусій, тренінгів, тематичних зустрічей, акцій; створення необхідних умов для проєктної, благодійної, громадської, суспільно-корисної і особистісно значущої діяльності.

### **1.3. Особливості формування ціннісних орієнтацій старших підлітків**

Підлітковий вік – період життя людини від дитинства до юності, в традиційній класифікації охоплює вік з 11-12 до 15-16 років, збігаючись в цілому з навчанням дітей у середніх класах школи. Деякі дослідники підлітковий вік визначають до 17 років, поділяючи цей вік на молодших та старших підлітків.

Підлітковий вік займає у формуванні особистості людини особливе місце. У цей період відбуваються глибока перебудова і потужний підйом життєдіяльності організму, бурхливий розвиток самосвідомості і енергійний зростання фізичних, моральних та інтелектуальних сил, закладаються основи світогляду, починають формуватися ідеали і переконання.

В. Сухомлинський характеризує підлітковий вік наголошував на тому, що «природа підліткового віку криє в собі деякі труднощі, складності, суперечності. Підлітковий вік – це нова, особлива сходинка на шляху до моральної зрілості. Коли людина наближається до межі, яка відокремлює дитинство від отроцтва, вона повинна бачити себе, як у дзеркалі, у створених власними руками цінностях, в які вкладено часточку власного серця – любов до людей, натхнення працею» [29, с. 306].

У цьому віковому періоді відбувається становлення якісних новоутворень за всіма напрямками внаслідок созрівання фізіологічної і психічної сфери, засвоєння морально-етичних норм, опанування нових каналів і засобів соціальної взаємодії, кардинальних змін стусунків із дорослими та однолітками, розвитку самосвідомості, інтересів, змісту пізнавальної та навчальної діяльності.

Певні зміни відбуваються у психічній сфері підлітків. Увага підлітка характеризується великим обсягом і стійкістю та вибірковістю. Цілеспрямованим, аналізуючим стає і сприйняття. Збільшується обсяг пам'яті за рахунок кращого запам'ятовування матеріалу і його логічного осмислювання. Всі психічні процеси поступово здобувають характер концентрації, досвідності, організованості і керованості, що дозволяє підлітку самостійно їх розвивати [37, с. 31].

Помітний розвиток у цей період здобувають вольові риси характеру - наполегливість, завзятість у досягненні мети, уміння переборювати перешкоди і труднощі.

У цей віковий період розвиваються почуття, які поступово здобувають велику стійкість. Тому підліткі стають сприятливими для розвитку здатності співпереживати, співчувати та розуміти і усвідомлювати власний емоційний стан, почуття тобто розвитку емпатії і рефлексії [34, с.54].

В цей час активно формуються моральні почуття засвоюються норми поведінки, які стають орієнтирами їх поведінки. Переживання підлітків, які мають позитивний характер пов'язані, перш за все, з активною роботою над розвитком власної особистості, прагненням до самостведження і самореалізації. Це період розвитку ідеалів, які грають важливу роль у житті підлітка. Вони набувають синтетичного характеру, базуючись на узагальненні уявлень про людей, якості яким їм імпонують. Ідеали стають взірцем для наслідування, правилом, згідно з яким намагаються діяти підлітки [37, с. 34].

Досліджуючи особливості конфліктної поведінки молодших і старших підлітків Т. Яновська довела, що «старші підлітки, в умовах конфлікту, частіше звертаються до таких типів поведінки, як компроміс та пристосування, поступаючись власними інтересами для того, щоб досягти певної мети легше сприймають критику, краще відстоюють свою думку» [34, с. 55]. Дослідниця стверджує, що старші підлітки, на відмінну від молодших підлітків, є більш відповідальними та орієнтованими на виконання норм і правил [34, с. 55].

Підлітковий вік є одним з найважливіших періодів становлення особистості, коли завершується перебудова її самосвідомості, цінностей та інтересів [34].

Найважливішими надбаннями у цей час, як відмічають дослідники, є відкриття власного внутрішнього світу, усвідомлення життєво важливих цінностей та встановлення стійких взаємовідносин з оточуючими, вироблення свідомого ставлення до самого себе [17, с. 298].

Втім, в цьому віці актуалізується соціальна активність, яка спрямована на прийняття та засвоєння цінностей і норм поведінки, які характерні дорослим і на основі яких будуються соціальні взаємини.

Отже, зміна соціального статусу, набуття морального досвіду є передумовою формування ціннісних орієнтацій старших підлітків, що визначають особливості і характер їх відносин з навколишньою дійсністю та регулюють їх поведінку.

Підлітковий вік є періодом, коли почуття дорослості зумовлює в дитини перебудову взаємин між нею і батьками. Взаємини з батьками й іншими членами сім'ї часто супроводжуються суперечливими почуттями підлітків: сильним прагненням до незалежності й бажанням бути залежним залежним [4, с. 108]. І. Бех дотримується думки, що підліток «...починає піддавати сумніву цінності батьків, порівнювати їх з іншими батьками, звинувачувати у лицемірстві, що полягає у невідповідності їхньої поведінки проголошуваним принципам; розбіжність між дійсним і можливим спричиняє бунт підлітка» [4, с. 105].

Однак за результатами досліджень О. Крупської, ціннісні орієнтації сучасних підлітків суттєво залежать від тих ціннісних орієнтацій, що володіють їхні батьки. Чим більше довіри і щирості є у стосунках між дитиною і її батьками, тим більше вона з ними ідентифікується і тим більше прагне уподібнитися до тата чи мами і лише тоді буде вважати їх для себе взірцем. Найбільш значимими ціннісними орієнтаціями для сучасних підлітків дослідниця визначила: можливість пізнання, продуктивне життя, можливість власного розвитку та самовдосконалення, а найменш – любов до мистецтва і споглядання природи [19, с. 364].

У старшому підлітковому віці формується шкала соціальних цінностей і переваг, відповідно з якими створюється коло друзів, змінюється стиль поведінки й зовнішній вигляд, у його житті значну роль починають відігравати стосунки – не лише із дорослими, але й, у першу чергу, – з однолітками: коло спілкування помітно розширюється, зароджується перше кохання,

спостерігається тяжіння до аналізу, співставлень, порівнянь, розуміння суті речей, виникає свідоме бажання бути потрібним іншій людині [20, с. 9].

Практика свідчить, що у підлітковому періоді відбувається становлення різних по ступені близькості відносин: є просто товариші, близькі знайомі, друзі, друг. Спілкування з ними виходить в цей час за межі школи і виділяється в самостійну важливу сферу життя. Спілкування з однолітками представляє для підлітка більшу цінність, іноді відсувається на другий план навчання і спілкування з рідними. Спілкування з однолітками є провідною діяльністю в цьому віці, тому відіграють важливу роль у становленні особистості. У процесі спілкування з однолітками встановлюються відносини рівності і поваги один до одного, засвоюються норми соціальної поведінки, норми моралі.

Отже, у старшому підлітковому віці відбувається активне прагнення до спілкування з однолітками і дорослими, шукається своє місце в соціальній дійсності, суспільно-корисна діяльність стає тією зоною найближчого розвитку, яка включає старших підлітків в якісно нові відносини із суспільством.

Аналіз наукових джерел свідчить, що формування ціннісних орієнтацій відбувається в ході процесу інтеріоризації тобто процесу переходу об'єктивних цінностей в суб'єктивні, особистісно значущі і важливі. Цей процес охоплює визначення свідомістю чи підсвідомістю з об'єктивної дійсності ціннісних орієнтацій та під впливом особистісного досвіду засвоєння їх . У сформованому стані вони визначають індивідуальну систему цінностей, що визначають спрямованість вибірковості поведінки особистості.

Це підтверджується висновками досліджень Т. Яновської та І. Когут, які доводять, що формування ціннісних орієнтацій у підлітка відбувається поступово в процесі його соціалізації через засвоєння соціальної інформації в індивідуально-психологічний світ дитини. Зокрема, це є процесом становлення особистості [35, с. 201]. Дослідниці доводять, що «у підлітковому віці спостерігаються два механізми засвоєння цінностей: процесуальний і

змістовний. Змістовний компонент реалізується через освоєння знань про цінності, норми поведінки, здатність до співчуття і співпереживання, усвідомлення необхідності певної поведінки відповідно до цінностей. Процесуальний аспект включає в себе етапи освоєння підлітками моральних цінностей: від пізнання смислового змісту моральних норм і цінностей до реалізації в поведінці. При цьому важливого значення набуває формування певного типу спрямованості особистості підлітка. Цінності є важливим елементом спрямованості особистості і визначають значною мірою формування у людини орієнтації на себе, спілкування і справу» [35, с. 201].

Аналізуючи механізми формування ціннісних орієнтацій Б. Бітінас наголошує на «ролі вільного виховання, фіксованих соціальних установок, переконань» [20]. Цінним для нашого дослідження є те, що дослідник наголошує на тому, що саме найбільш значущим для підлітка є його особиста участь у соціально значущих подіях. Втім, важливим для нього є емоційне ставлення дорослих до цих подій [20].

О. Флярковська стверджує, що формування ціннісних орієнтацій у підлітків можливо за умови розуміння ними системи життєвих цінностей, зокрема здатності об'єктивно оцінювати себе в світі, що розвивається, вміння застосовувати навички самоосвіти й саморегуляції, готовності до конструктивної взаємодії з людьми та прийняття відповідальних життєво важливих рішень [30, с. 224].

Отже, формування ціннісних орієнтацій підлітків привертає увагу багато дослідників, які доводять, що це особливого значення набуває в старшому підлітковому віці, оскільки саме у цьому віковому періоді фізіологічні, психічні, психологічні сфери особистості та соціальна ситуація розвитку сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, що забезпечує спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

## Висновки до розділу 1

Теоретичний аналіз проблеми формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти дало змогу з'ясувати, що цінності є об'єктом дослідження багатьох наук, зокрема філософії, психології, соціології, це обумовлює його неоднозначність і багатоскладність.

У педагогіці цінності досліджуються в контексті ключових понять науки: освіти, навчання, розвитку і виховання особистості, орієнтуючись на ті цінності, які повинні бути особистісно прийняті в певній соціальній групі.

Встановлено, що цінності носять подвійний характер: з одного боку вони історично та культурно обумовлені і носять соціальних характер, з іншого – індивідуальні, через те, що в них зосереджений життєвий досвід людини.

Ціннісні орієнтації – це свій відбиток у свідомості людини цінностей, визнаних їм як стратегічних життєвих цілей і спільних світоглядних орієнтирів. Вони спрямовуються на перетворення дійсності, яка задається особистісною значущою і важливою, виступає як регулятор поведінки і діяльності особистості.

З'ясовано, що основою виховного процесу, який характеризується інноваційною спрямованістю є взаємодія його суб'єктів, зорієнтована на процес пошуку, створення чи перетворення, впровадження та поширення інновацій у виховний процес для розв'язання сучасних проблем виховання.

На основі аналізу вікових особливостей старшого підліткового віку розглянуті особливості формування ціннісних орієнтацій в цьому віці. Виявлено, що у старші підлітки свідомо обирають свої пріоритети, саме у цьому віковому періоді фізіологічні, психічні, психологічні сфери особистості та соціальна ситуація розвитку сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, що забезпечує спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

## РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

### 2.1 Опис методики дослідження

Метою нашого дослідження є дослідити проблему формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти та надати рекомендації щодо ефективного розв'язання цієї проблеми. Її реалізація передбачає послідовну реалізацію етапів дослідної роботи, які є взаємопов'язані та взаємообумовлені, а саме:

- 1) аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній науці та уточнення ключових понять дослідження;
- 2) добір діагностичного інструментарію дослідження;
- 4) визначення бази дослідження;
- 5) проведення емпіричного дослідження;
- 6) здійснення аналізу одержаних результатів дослідження.

Таким чином, логіка дослідження обумовлює необхідність визначення рівня сформованості ціннісних орієнтацій старших підлітків. Розв'язання цього завдання спонукає до розробки плану і обрання методів й відповідного діагностичного інструментарію емпіричного дослідження.

Емпіричне дослідження передбачало застосування діагностики, де діагностика трактується як оцінна процедура, спрямована на пояснення ситуації, виявлення дійсного рівня зіставляють із вихідними (початковими) характеристиками. Діагностика, в контексті нашого дослідження, має за мету вивчення ціннісних орієнтацій старших підлітків як їх індивідуально-психологічні особливості. За цих умов учні мають розуміти, що від них вимагається: участь у дослідженні не повинна сприйматися ними як іспит чи перевірка їхніх знань, поведінки та результатів діяльності.

Діагностичні процедури відбуваються шляхом обрання необхідних методів тобто способів, за допомогою яких вивчаються різноманітні аспекти особистості, явищ, процесів тощо.

Найбільш поширеними методами дослідження ціннісних орієнтацій особистості використовують тестування, бесіди, анкетування, опитування, спостереження, контекст-аналіз, педагогічний експеримент.

Загальновідомо, що для одержання якісних і надійних результатів дослідження не можна використовувати тільки одну методику і робити остаточні висновки. Надати об'єктивні дані можуть комплекс методик, які взаємоповоднюють і взаємоперевіряють одна одну. Втім, необхідно враховувати, що результати, що одержні за допомогою методик, як правило, свідчать про стан чи рівень розвитку особистості лише на момент їх застосування.

Для досягнення мети дослідження в емпіричному дослідженні нами обрані методи і методики, з урахуванням особливостей, обумовлених закономірностями розвитку старших підлітків, а саме: методика діагностування ціннісних орієнтацій М. Рокіча, методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца (адаптація І. Семків) та методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова).

Для з'ясування можливостей педагогів організувати сучасний виховний процес, який має інноваційну спрямованість в якому ефективно формуються ціннісні орієнтації старших підлітків була обрана анкета для вчителів «Виявлення активності педагогів в інноваційній виховній діяльності» (В. Ягоднікова).

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча [24] – це тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Суть методики полягає в тому, що М. Рокіч визначає два типи цінностей: термінальні, що виявляються у переконанні в тому, що кінцева мета індивідуального існування полягає в тому, щоб досягти її, та інструментальні

– переконання в тому, що якийсь образ дій чи властивостей особистості є доречними в любых ситуаціях. Такий підхід до типологізації цінностей виокремлює цінності-цілі і цінності-засоби. Інструментальні цінності є принципами і орієнтарями дії індивіда, а термінальні цінності функціонують на основі моделей і способів його поведінки. Інструментальні цінності можуть розглядатись як мотивуючі тому, що відтворюючі ними ідеальні способи поведінки сприймаються як цілеспрямовані для досягнення кінцевої мети життєдіяльності.

Процедура проведення методики передбачає те, що кожному учаснику роздається стимульний матеріал, це картки, в кожній з якої написана цінність, які загалом складають набір інструментальних і термінальних цінностей. Досліджуваному пропонується раскласти ці картки по порядку значимості цих цінностей.

Інший варіант проведення цієї методики передбачає те, що респонденту надають аркуші у яких складені в алфавітному порядку список А (термінальні цінності) та список Б (інструментальні цінності по 18 у кожному списку. У цих списках досліджуваний присвоює кожній цінності порядковий номер, що визначає ранг цієї цінності.

Як зазначають дослідники, форма подачі матеріалу на картках дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Тестування можна проводити як індивідуально так і групове, але перший варіант є кращим.

Методика має переваги, які виявляються в універсальності і зручності у процедурі проведення і обробці результатів, а також у можливості варіювати списками цінностей і інструкцією. Втім, як будь-яка методика, ця має недоліки, істотною якої є можливість нещирості та впливу соціальної бажанності. В цьому контексті особиву роль відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і наявність контакту між дослідником і респондентом.

Обробка результатів здійснюється шляхом оцінювання ранжування цінностей у кожному списку, тобто виділити групу домінуючих та найменш значущих цінностей. Домінуючими вважаються цінності, що мають ранги від 1 до 6. Найменш значущими є цінності, що мають ранг від 13 до 18.

Аналіз ієрархії цінностей потребує визначити угруповання респондентом в змістовні блоки на різних підставах. Так, виділяють «абстрактні» і «конкретні» цінності, соціальні і індивідуальні цінності, цінності професійної самореалізації й особистісного життя тощо. Інструментальні цінності можна групувати в етичні цінності, цінності самоствердження, цінності спілкування, ділові цінності, альтруїстичні цінності, цінності прийняття інших тощо. Необхідним є виявити індивідуальну закономірність, яка буде характеризувати ціннісні орієнтації респондента. Якщо не виявити закономірності не вдається, можна припустити, що у респондента не сформована система цінностей або він надав нещирі відповіді.

Наступна обрана методика для емпіричного дослідження є методика PVQ (Portrait values questionnaire) – «Портрет цінностей». Методика розроблена Ш. Шварцом і спрямована на вивчення ціннісної сфери особистості. У нашому дослідженні використовуватимемо українськомовний варіант цієї методики в адаптації І. Семків [25].

Опитувальник складається з двох частин, які відрізняються різними діагностичними цілями. Перша частина опитувальника («Огляд цінностей») спрямована для вивчення нормативних ідеалів, цінностей особистості на рівні переконань, а також для виявлення структури цінностей, що найбільше впливає на особистість, але не завжди є орієнтиром поведінці. Список цінностей складається з двох частин: іменників і прикметників, що включають 57 цінностей. Респондент оцінює кожен із запропонованих цінностей за шкалою від 7 до – 1 балів.

Друга частина опитувальника є профіль особистості. Складається з 40 описів людини, що характеризують 10 типів цінностей. Для оцінки

використовується шкала від 4 до -1 балів: від «дуже схожий на мене» до «зовсім не схожий на мене».

Базуючись на розумінні, що зміст цінностей відображає типи мотиваційних цілей, Ш. Шварц групує окремі цінності відповідно до спільності цілей у ціннісні типи. Усього десять мотиваційних типів, які за ключем опитувальника визначають шкали тесту.

**Влада.** Головна мета цього типу, на думку дослідника, полягає в досягненні соціального статусу чи престижу, контролю чи домінування над людьми і засобами. Цінності влади фокусуються на досягненні домінантної позиції у межах соціальної, на системі соціальної повазії.

**Досягнення.** Визначальна мета цього типу полягає в досягненні особистого успіху через компетентності, що передбачає соціальне схвалення.

**Гедонізм.** Мотиваційна мета визначається як насолода або чуттєве задоволення.

**Стимуляція.** Даний тип цінностей виявляється у потребі в новизні і нових переживань.

**Самостійність.** Визначальна мета цього типу цінностей полягає в самостійності мислення у виборі способів дії, у творчості та дослідницької активності.

**Універсалізм.** Мотиваційна мета – цінностей є розуміння, терпимість, захист благополуччя всіх людей і природи в цілому, вони базуються на соціальних потребах.

**Доброта.** Мотиваційною метою цих цінностей є збереження благополуччя людей, з якими індивід знаходиться в близьких контактах. Це достатньо вузький просоціальної тип цінностей, в порівнянні з універсалізмом; він виявляється у потребі в позитивній взаємодії, в аффіліації.

**Традиції.** Мотиваційна мета даного типу – повага, прийняття звичаїв та ідей, що існують у даній культурі, і дотримання ним.

Конформність. Визначальна мета цього типу цінностей полягає в стримуванні дій, які можуть заподіяти шкоду іншим чи не відповідає соціальним очікуванням.

Безпека. Мотиваційна мета – безпека себе і інших людей, гармонія, стабільність суспільства і взаємин.

Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова) [6] спрямована на вивчення особистості та її ставлень. В її основі лежить положення про те, що в процесі соціалізації особистості внаслідок інтеріоризації загальнокультурних цінностей формуються уявлення про значущі цінності. Методика складається з 66 закритих питань.

Ступінь виразності кожної з ціннісних орієнтацій особистості визначається за допомогою ключа, що представлений у бланку відповідей. Відповідно цьому підраховується кількість позитивних відповідей у всіх одинадцяти стовпчиках цінностей.

Цінності в узагальненому вигляді:

1. Приємне проведення часу, відпочинку;
2. Високий матеріальний добробут;
3. Пошук і насолода прекрасним;
4. Допомога і милосердя до інших людей;
5. Любов;
6. Пізнання нового у світі, природі, людині;
7. Високий соціальний статус і управління людьми;
8. Визнання і повага людей і вплив на оточуючих;
9. Соціальна активність для досягнення позитивних змін у суспільстві;
10. Спілкування;
11. Здоров'я.

Анкета для вчителів «Виявлення активності педагогів в інноваційній виховній діяльності» (В. Ягоднікова) (додаток А) містить шість питань з закритими і відкритими відповідями. Закриті питання спрямовані на

з'ясування ставлення вчителів до інновацій у виховному процесі, а відкриті – встановлення джерела інформації по інновації, виявлення труднощів з впровадження інновацій, здійснення ними інноваційної виховної діяльності, наявність досвіду створення інновацій [38, с. 90].

Підбір інструментарію емпіричного дослідження здійснювався на підставі концептуальної зумовленості методу, валідності і надійності.

## 2.2 Організація та проведення емпіричного дослідження

Дослідження ціннісних орієнтацій підлітків нами було поведено на базі Троїцького загальноосвітнього закладу середньої освіти I-III ступенів Яськівської сільської ради об'єднаної територіальної громади Одеської області. В дослідженні взяли участь учні 10 класів та вчителі школи (рис 2.1)

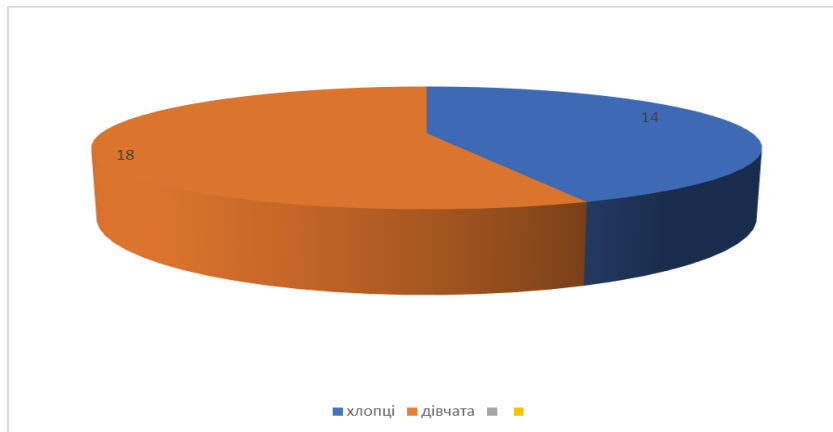


Рис. 2.1. Склад учнів 10 класів.

У 10 класах навчається 32 учня: з них, як видно на діаграмі (рис 2.1) 14 хлопців та 18 дівчат. Клас характеризується високою активністю, наявні деякі проблеми з дисципліною, загальне відношення учнів до навчання – позитивне, згуртованість колективу середня, тобто є різні неформальні групи. Проблеми з дисципліною пов'язані перш за все з тим, що троє старшокласників з девіантною поведінкою. Їх систему ціннісних орієнтацій ми розглянемо як окрему групу. Тож при аналізі результатів умовно поділимо учнів на групи –

«норми» – старші підлітки, поведінка яких не відклоняється від соціальних норм та групи «ризку», до якої віднесемо учнів с девіантною поведінкою. Також аналізувати результати будемо зважаючи на гендерні особливості.

Вчителі, які взяли участь у дослідженні, це 12 вчителів, що викладають у 10 класах та інших класах старшої школи. Це вчителі, які мають досвід педагогічної діяльності від 12 до 34 років.

Дослідження відбувалось після уроків протягом три дні. Кожен клас проходив дослідження окремо. В останій день відбувалось опитування вчителів. Кожен день проводилась одна методика.

У перший день учням було дано роз'яснення щодо мети дослідження, наголошувалось на добровільної участі, анонімності, нерозголошеності результатів. Вимоги до респондентів: бути уважними, не відлікатися, не чипати соседа, не списувати відповіді, чітко дотримуватись інструкцій.

Перед початком анкетування учасникам дослідження за методикою «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича), було роздано стимульний матеріал у вигляді двох таблиць зі списками цінностей. Потім респондентам зачиталася інструкція «Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання – розкласти їх по порядку значущості для Вас як принципів, якими Ви керуєтесь у Вашому житті.

Кожна цінність написана на окремій картці. Уважно вивчіть картки і, вибравши ту, яка для Вас найбільш значуща, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма залишилися картками. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Працюйте не поспішаючи, вдумчиво. Якщо в процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свої відповіді, помінявши картки місцями. Кінцевий результат повинен відображати Вашу справжню позицію».

Було відведено час, для заповнення бланків з таблицями цінностей.

По закінченню відведеного респондентам часу для заповнення бланків, ми зібрали їх і подякували за увагу та розуміння.

У другий день проводилась методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца (адаптація І. Семків). Учням були роздани бланки першої частини опросника та надана інструкція «Спитайте себе: Які цінності важливі для мене як керівні принципи в моєму житті? Які цінності менш для мене важливі? Ваше завдання: оцініть, на скільки важлива для вас кожна цінність в якості керівного принципу в вашому житті. Шкала для оцінки: 7 – виключно важлива для вас кожна цінність в якості керівного принципу в вашому житті, 6 – дуже важлива, 5 – достатньо важлива, 4 – важлива, 3 – не дуже важлива, 2 – мало важлива, 1 – не важлива, 0 – зовсім байдужа, -1 – це протилежно принципам, яким ви наслідуєте. До того, як ви розпочнете, прочитайте список з 30 цінностей і оберіть одну, яка найбільш важлива для вас і оцініть її важливість «7». Далі, оберіть цінність найменш важливу для вас і оцініть її -1, чи 1, відповідно її важливості. А потім оцініть ті цінності, що залишились».

Після виконання завдання надавалось наступне «Зараз оцініть, наскільки важлива кожна з наступних цінностей для вас, як керівний принцип вашого життя. Ці цінності виявляються в способах дій, які можуть бути більш чм менш важливими для вас. Спробуйте розрізнити цінності, наскільки це можливо, використовуючи всі номери. Для початку прочитайте цінності в списку 2, оберіть те, що для вас найбільш важливо, оцініть на шкалі (відмітка 7). Потім оберіть цінність, яка притиречить вашим принципам (відмітка -1), Якщо такої цінності немає, оберіть цінність найменш важливу для вас і оцініть її відмітками 0 або 1, у відповідності з її значимістю. Далі оцініть цінності, які залишились».

Після виконання цього завдання учні перешли до другої частини опросника. Вони отримали бланки. Заслухали інструкцію «Нижче наведені описи деяких людей. Будь ласка, прочитайте кожний опис і поміркуйте, наскільки кожна людина схожа на вас чи не схожа. Поставте позначку в однієї з клітинок справа, яка демонструє на скільки описана людина схожа на вас (дуже схожий, схожий, в деякій мірі схожий, трохи схожий, не схожий, зовсім

не схожий). По закінченню відведеного респондентам часу для заповнення бланків, ми зібрали їх і подякували за увагу та розуміння.

Методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова) проводилась у третій день. Старшокласникам були роздани бланки, які вони повинні були заповнити за інструкцією, котра була нами зачитана «Опитувальник спрямований на дослідження вашої особистості та ваших ставлень. Відповідайте по можливості швидко, довго не роздумуючи над кожним питанням. Пам'ятайте, що поганих або хороших відповідей немає, є тільки ваша власна думка. Відповідати потрібно «так» або «ні». У бланку відповідей це відповідно «+» або «-», які потрібно проставити поряд з номером питання». По закінченню відведеного респондентам часу для заповнення бланків, ми зібрали їх і подякували за увагу та розуміння.

Для педагогів була запропонована анкета для вчителів «Виявлення активності педагогів в інноваційній виховній діяльності» (В. Ягоднікова). Для цього кожному вчителю були роздани бланки з питаннями, які групувались у два розділи. Перший – питання 1-3. Пропонувалось брати відповідь на запитання стосовно їх задоволеності системою виховання в школі та ставлення до інновацій у навчанні і вихованні. Другий розділ складався з питань 4-6, які передбачали відкриті відповіді щодо їх інноваційної діяльності. Нами була надана інструкція «Уважно прочитайте питання, оберить варіанти відповідей на питання 1-3 та надійте розгорнуту відповідь на питання 4-6». По закінченню відведеного респондентам часу для заповнення бланків, ми зібрали їх і подякували за увагу та розуміння.

## **Висновки до розділу 2**

У розділі визначена послідовна реалізація низки етапів дослідної роботи. Здійснення емпіричного дослідження передбачало застосування психолого-педагогічної діагностики, де діагностика трактується як оцінна процедура,

спрямована на пояснення ситуації, виявлення дійсного рівня зіставляють із вихідними (початковими) характеристиками.

Сутність психолого-педагогічної діагностики розглядається як оціночна практика, що має за мету вивчення ціннісних орієнтацій старших підлітків як їх індивідуально-психологічні особливості.

З'ясовано, що діагностичні процедури відбуваються шляхом обрання необхідних методів тобто способів, за допомогою яких вивчаються різноманітні аспекти особистості, явищ, процесів тощо.

Розглянуто вимоги до проведення емпіричного дослідження та до використання діагностичного інструментарію.

Виявлено, що найбільш поширеними методами дослідження ціннісних орієнтацій особистості використовують тестування, бесіди, анкетування, опитування, спостереження, контекст-аналіз, педагогічний експеримент.

Для проведення емпіричного дослідження обрані і застосовані методика діагностування ціннісних орієнтацій М. Рокіча, методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца (адаптація І.Семків) та методика «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова).

Для з'ясування можливостей педагогів організувати сучасний виховний процес, який має інноваційну спрямованість в якому ефективно формуються ціннісні орієнтації старших підлітків була обрана анкета для вчителів «Виявлення активності педагогів в інноваційній виховній діяльності» (В. Ягоднікова).

Підбір інструментарію емпіричного дослідження здійснювався на підставі концептуальної зумовленості методу, валідності і надійності.

Дослідження ціннісних орієнтацій підлітків нами було поведено на базі Троїцького загальноосвітнього закладу середньої освіти I-III ступенів Яськівської сільської ради об'єднаної територіальної громади Одеської області. В дослідженні взяли участь учні 10 класів, загальною кількістю – 32 учня та 12 вчителів школи. Аналіз результатів відбуватиметься н з

урахуванняма гендерних особливостей та групи учнів, які умовно поділено на групи – «норми» – старші підлітки, поведінка яких не відклоняється від соціальних норм та «рису», до якої віднесемо учнів с девіантною поведінкою.

## РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

### 3.1. Аналіз одержаних результатів емпіричного дослідження

Обробка одержаних результатів за методикою М. Рокича проводилась по кожній цінності окремо для всіх учасників. Для визначення вмісту типів ціннісних орієнтацій угруповали дані за схожими ознаками і провели процедуру обробки отриманих матеріалів. Ми взяли результати ранжування запропонованих цінностей учнями в залежності від ступеня їх виокремлення і виявили тих школярів, у яких співпали оцінки одних і тих самих цінностей. Мінімальним числом виявилось збіг за 12-ти цінностям при розбіжності однієї з них в один бал. Згруповані на цій підставі результати ранжирування, вираховували середній бал по кожній з вісімнадцяти цінностей. Середній бал визначається шляхом ділення суми всіх оцінок по цій цінності на число школярів цієї групи. Для отримання загальної картини ціннісних орієнтацій старших підлітків і окремо для хлопців і дівчат, отримані результати зведені в загальну таблицю. Одержані дані представлені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Результати значимості типів цінностей за методикою М. Рокича

Список А	По групі в цілому	дівчата	хлопці
Активна, діяльне життя	3,65	3,80	3,50
Здоров'я	4,14	4,00	4,28
Краса природи і мистецтва	3,32	3,65	3,20
Матеріально забезпечене життя	3,46	3,45	3,47
Спокій у країні, світ	4,40	4,50	4,30
Пізнання, інтелектуальний розвиток	3,87	3,60	4,35
Незалежність суджень і оцінок	3,60	3,20	3,80
Щасливе сімейне життя	4,35	4,55	4,20
Впевненість у собі	3,48	3,40	3,52
Життєва мудрість	3,18	3,18	3,18
Цікава робота	4,42	4,35	4,50

Продовження таблиці 3.1.

Любов	3,95	4,26	3,65
Наявність вірних і хороших друзів	4,22	4,00	4,35
Суспільне визнання	3,10	3,00	3,20
Рівність (в можливостях)	3,62	3,75	3,50
Свобода вчинків і дій	3,47	3,58	3,36
Творча діяльність	3,34	3,25	3,34
Отримання задоволень	3,12	3,25	3,00
Акуратність	3,31	3,30	3,32
Життєрадісність	4,40	4,45	4,35
Непримиренність до своїх і чужих недоліків	3,39	3,56	3,62
Відповідальність	3,85	4,15	3,60
Самоконтроль	3,43	3,46	3,40
Сміливість у відстоюванні своєї думки	3,62	3,40	3,85
Терпимість до думки інших	3,24	3,20	3,28
Чесність	4,26	4,12	4,46
Вихованість	3,45	3,85	3,10
Старанність	3,04	3,18	3,00
Раціоналізм (уміння приймати обдумані рішення)	4,29	4,35	4,24
Працьовитість	3,28	3,34	3,23
Високі запити	3,30	3,00	3,60
Незалежність	3,66	3,54	3,78
Освіченість	3,30	3,00	3,60
Тверда воля	3,35	3,00	3,70
Широта поглядів	3,64	3,44	3,84
Чуйність	4,10	4,20	4,00

Як бачимо з таблиці, результати свідчать про певні гендерні відмінності у визначенні життєвих цінностей старших підлітків.

Так, дівчатами перші місця були відведені таким цінностям як: щасливе сімейне життя (4,55), спокій в країні (4,50), цікава робота (4,35), любов (4,26).

Важливим виявилися такі цінності, як здоров'я (4,20), хороші і вірні друзі (4,00).

Середні місця в ієрархії цінностей відведені: активної життєвої діяльності (3,80), рівність (3,75), пізнання та інтелектуальний розвиток (3,60), матеріальне забезпечення життя (3,45).

Найменш значущими цінностями для дівчаток були: творча діяльність (3,35), громадське визнання (3,25).

Решта цінності не визначають життєву позицію дівчат.

Хлопці показали велику орієнтованість на цікаву роботу (4,55), хороших і вірних друзів (4,45) і спокій в країні (4,30).

Серед провідних цінностей, що визначають ядро цінностей для хлопчиків даної групи, відзначені пізнання (4,35), здоров'я (4,28), впевненість у собі (4,23).

Також високо оцінюються щасливе сімейне життя (3,75), любов (3,65), активна діяльне життя (3,50).

Малоцінними хлопцям подаються такі цінності як краса природи (3,20), творча діяльність (3,10),

У цілому у старшокласників цінності розподілилися таким чином:

- найбільш значущі термінальні цінності - цікава робота (4,42), щасливе сімейне життя (4,35), наявність хороших і вірних друзів (4,22), здоров'я (4,14).
- найменш значущі цінності - спокій в країні, мир (3,15), отримання задоволення (3,12), громадське визнання (3,10).

Аналіз результатів з інструментальних цінностей показав, що у даної групи старших підлітків вищий ранг займають життєрадісність, освіченість, чесність, раціоналізм.

Згідно з одержаними результатами, термінальні та інструментальні цінності практично однаково розподілилися по значимості в усіх респондентів.

Отримані дані представлені в таблицях 3.2, 3.3, 3.4.

Середні показники визначені шляхом ділення кількості виборів респондентами даної цінності на загальну кількість респондентів, у відсотках.

Таблиця 3.2

Середні показники значимості термінальних та інструментальних цінностей (1-і місця)

Термінальні	%	Інструментальні	%
Свобода	29,4%	Сміливість	17,6%
Здоров'я	23,5%	Охайність	17,6%
Любов	17,6%	Незалежність	17,6%
Впевненість	12,1%	Освіченість	12,1%

За результатами дослідження з'ясувалося, що в структурі термінальних ціннісних орієнтацій перше місце зайняли такі цінності, як «свобода» – 29,4%, «любов» – 17,6 %, «здоров'я» – 23,5 %.

Спектр інструментальних ціннісних орієнтацій свідчить про переважання у старшокласників даної групи «сміливості» – 17,6 %, «охайності» – 17,6 %, «незалежності» – 17,6 % та «освіченості» – 12,1 %.

Таблиця 3.3

Середні показники значимості термінальних та інструментальних цінностей (2-і місяця)

Термінальні	%	Інструментальні	%
Друзі	23,5%	Вихованість	24%
Любов	17,6%	Охайність	12,5%
Задоволення	12,1%	Життєрадісність	12%

Друге місце серед виборів старших підлітків посідають такі термінальні цінності: «друзі» – 23,5%; «любов» – 17,6 %; «задоволення» – 12,1 %.

Серед інструментальних цінностей переважають цінності «вихованості» – 24 % , «життєрадісності» – 12 % та «охайності» – 12,5 %.

Таблиця 3.4

Середні показники значимості термінальних та інструментальних цінностей ( 18-і місяця)

Термінальні	%	Інструментальні	%
-------------	---	-----------------	---

Краса природи та мистецтва	35%	Непримиренність недоліків в собі та ін.	65%
Щастя інших	29,5%	Відповідальність	13%

В якості цінностей, що зайняли 18-ту позицію в термінальних цінностях це – «щастя інших» – 29,5 % та «краса природи та мистецтва» – 35% .

В інструментальних цінностях 18-те місце зайняли цінності «непримиренності недоліків в собі та інших» – 65 % та «відповідальності» – 13 %.

Розглянемо одержані нами результати дослідження більш докладно.

Незважаючи на тяжіння до свободи старшокласники не співвідносять її з такими цінностями як «широта поглядів», «сміливість у відстоюванні своєї думки» тощо. Учні іноді маскують свої термінальні цінності під більш соціально прийнятні – інструментальні.

У структурі термінальних цінностей старших підлітків групи «ризик» домінують «свобода вчинків і дій», «суспільне визнання» і «матеріально забезпечене життя». Це свідчить про домінування матеріальних і дозвіллевих цінностей, які розуміються як порятунок від соціальних обмежень. У структурі інструментальних цінностей перевага віддається «сміливості у відстоюванні своєї думки» і «незалежності», які розуміються як звільнення від батьківського контролю і бажання бути емансипованими.

До особистісних цінностей старшокласників групи «норма», так само, як і «ризик», відносять здоров'я. Але на відміну від других, старші підлітки групи «норма» піклуються про здоров'я своїх близьких і батьків, так як сфера відносин з оточуючими людьми для них є значущою. Для цієї групи також має цінність і любов, проте, визнається ними значущою тільки в даний час. Так само до особистісних цінностей старших підлітків групи «норма» відносять життєрадісність, яку пов'язують зі ступенем задоволеності своєю зовнішністю. Наступна цінність – щасливе сімейне життя. Вони усвідомлюють

важливість сім'ї, сімейного благополуччя в житті людини, адекватно і позитивно ставляться до інституту сім'ї.

До групи колективних цінностей старшокласниками-девіантами віднесено: суспільне визнання – це, перш за все, самоствердження і повага в групі однолітків; влада і престиж – це бажання командувати всіма, підпорядковувати собі оточуючих, бажання бути «не таким, як усі»; сміливість у відстоюванні власної думки – це, перш за все, здатність відстояти незалежність в думках, вчинках і діях.

До групи колективних цінностей старшокласники, чия поведінка не відхиляється від соціальних норм, відносять: чуйність – найвищий ступінь уваги до потреб іншої людини; наявність вірних і хороших друзів. В основі дружби лежить потреба в розумінні іншого, себе іншими і саморозкриття.

При порівнянні життєвих пріоритетів групи «ризку» та групи «норма», ми дійшли висновку, що у старшокласників першої групи переважає негативізм, невизначеність, крах авторитетів, а старшокласники другої групи віддають перевагу загальнолюдським цінностям для глибокої насолоди здоровим, урівноваженим життям.

Отже, сучасні старші підлітки замислюються про матеріальний добробут, щасливе життя, духовний і розумовий розвиток своєї особистості. Одночасно зростає цінність особистісної свободи, що забезпечує людині вільний вибір, який, щоправда, не завжди є системно-освітнім компонентом позитивних, суспільно прийнятих моделей життєвої орієнтації.

Проведене дослідження доводить, що соціальний портрет старшого підлітка суперечливий. У сучасних старшокласників не сформовано загальне ціннісне поле: немає сфер життя, однозначно значущих або незначущих для більшості. За результатами дослідження учні в більшій мірі орієнтуються, перш за все, на досить універсальні цінності, відповідні їхньому віку: любов, дружбу, задоволення. Це цілком узгоджується з фізіологічними і психологічними особливостями даного віку.

Наступним етапом дослідження було проведення опитування за методикою Ш. Шварца (адаптація І. Семків). Обробка результатів проводилася шляхом співвіднесення відповідей кожного респондента з відповідним ключем. У ній зазначено номери пунктів обох частин опитувальника, відповідні кожному типу цінностей. Середній бал за даним типом цінності показує ступінь її значимості. Первинна обробка даних по кожній частині опитувальника («Огляд цінностей» та «Профілі особистості») обчислюється середній бал для обраних випробовуваним відповідей відповідно до ключа. Обробка проводилася окремо для кожного з 10 типів ціннісних орієнтацій. Величина цього середнього балу по відношенню до інших дозволяє судити про ступінь значущості цього типу цінностей для досліджуваного. Одержані нами дані зведені в таблиці 3.5

Таблиця 3.5.

## Результати значимості типів цінностей (за методикою Ш. Шварца)

№ п/п	Типи цінностей	Середні показники значимості типів цінностей		
		По всій групі в цілому	дівчата	юнаки
1	Конформність	3,52	4,02	3,02
2	Традиції	2,45	3,00	1,70
3	Доброта	3,89	4,45	3,32
4	Універсалізм	3,89	3,27	2,51
5	Самостійність	3,94	4,68	3,20
6	Стимуляція	2,92	3,42	2,42
7	Гедонізм	3,75	4,45	3,05
8	Досягнення	4,11	4,70	3,52
9	Влада	3,03	3,65	2,41
10	Безпека	3,59	4,06	3,12

Аналіз показників, одержаних за методикою Ш. Шварца на рівні нормативних ідеалів виявив, що найбільшою значущістю для представників досліджуваної нами групи мають такі типи цінностей, як досягнення (4,11), самостійність (3,94), доброта (3,89). До тогож, така тенденція характерна як для дівчат, такі і для хлопців, однак у дівчат зазначені цінності оцінені вище. Найменш значимі для респондентів – традиції (2,45), стимуляція (2,92).

Наочні результати предствалені в діаграмі (рис.1) результатів

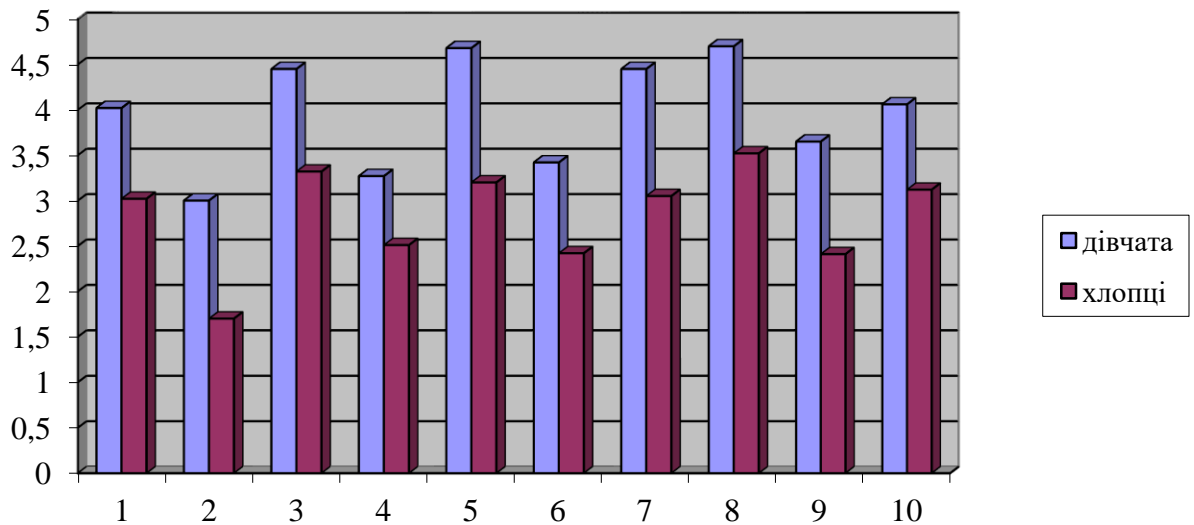


Рис. 1 Діаграма середніх значень за методикою Ш. Шварца

Аналіз гендерних особливостей показує, що на рівні нормативних ідеалів дівчат кілька вище оцінюють три, зазначені вище найважливіші цінності, особливо досягнення (4,70).

З аналізу даних випливає, що на рівні нормативних ідеалів (тобто на рівні переконань) для даної групи старшокласників найбільш значимими є особисті досягнення, найменшою значимістю мають такі цінності, як традиції, влада, конформність. На рівні індивідуальних пріоритетів (тобто в конкретних вчинках) найбільшою мірою виявляються такі цінності як самостійність, доброта, універсалізм.

Одержані результати свідчать про соціальну направленість старших підлітків. Втім виявлено гендерні особливості. Так, якщо хлопців більше турбує майбутнє життя та самореалізація, будівництво кар'єри та втілення в реальність власних бажань, то дівчата турбуються про близьке оточення, захищеність своєї особистості, занурені в пошуки смислу життя та самовизначення, більш стурбовані своїми моральними якостями.

Помітна загальна тенденція спрямованості на пізнання нового, на приємне проведення часу, на відкритість підлітків до нових знайомств і

спілкування взагалі. Разом з цим, важливу роль грають для них такі якості в людях, як чесність, відданість та ін.

Таким чином, розглядаючи в цілому особливості формування ціннісних орієнтацій старших підлітків за результатами дослідження виявлено, що значна частина старших підлітків поки ще не усвідомила свою життєву позицію, не визначила свого особистого ставлення до цінностей оточуючого світу.

Аналіз результатів за методикою «Діагностика реальної структури ціннісних орієнтацій особистості» (С. Бубнова) репрезентований нами окремо серед хлопців і дівчат. Середні показники визначені шляхом ділення кількості виборів респондентами даної цінності на загальну кількість респондентів, у відсотках. У таблиці 3.6 представлені результати ціннісних орієнтацій серед хлопців.

Таблиця 3.6.

Загальні показники значимості ціннісних орієнтацій за методикою  
С. Бубнової серед хлопців

Приємне проведення часу, відпочинку	36,8 %
Високий соціальний статус та управління людьми	36,08 %
Високий матеріальний добробут	34,7 %
Визнання і повага людей і вплив на оточуючих	33,3 %
Пізнання нового у світі, природі, людині	32,63 %

З таблиці 3.6. видно, що високий ранг обіймають такі ціннісні орієнтації у хлопців, як «приємне проведення часу, відпочинку» – 36,8%; «високий соціальний статус та управління людьми» – 36,08%; «високий матеріальний добробут» – 34,7%; «визнання і повага людей і вплив на оточуючих» – 33,3% та «пізнання нового у світі, природі, людині» – 32,63%.

Показники значимості ціннісних орієнтацій дівчат дещо відрізняються від показників хлопців. Одержані результати представлені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7.

Загальні показники значимості ціннісних орієнтацій за методикою С.Бубнової серед дівчат

Приємне проведення часу, відпочинку	33,16 %
Визнання і повага людей і вплив на оточуючих	32,14 %
Допомога і милосердя до інших людей	29,08 %
Пошук і насолода прекрасним	27,07 %
Любов	26,57 %

Як бачимо з таблиці 3.7. більшість дівчат як і хлопців обрали таку цінність як «приємне проведення часу» – 33,16%, «визнання і повага людей і вплив на оточуючих» у дівчат на відмінну від хлопців на другій позиції – 32,14%. Дівчатами обрані інші цінності: «допомога і милосердя до інших людей» – 29,08%, «пошук і насолода прекрасним» – 27,07% та «любов» – 26,57%.

Аналіз особливостей формування ціннісних орієнтацій старших підлітків за результатами дослідження, дає підстави до висновку, що ціннісні орієнтації старших підлітків відповідають особливостям цього вікового періоду, тобто цінуються, переважно, власні інтереси, найбільше значення мають улюблені люди і друзі. Дані цінності можна віднести до базових цінностей цієї вікової вибірки. Однак, ціннісні орієнтації різняться у хлопців і дівчат, а також у старших підлітків, які ми умовно поділили на групи «норма» і групи «ризку».

За результатами анкетування вчителів «Виявлення активності педагогів в інноваційній виховній діяльності» (В. Ягоднікова) були одержані такі результати: тільки 2% респондентів назвали інновації, які застосовують у своїй виховній діяльності, 62% педагогів відповіли, що дізнаються про інновації

через колег і Інтернет-ресурси, а 15% – через неформальну освіту (вебінари, семінари, методичні заходи тощо), переважна більшість вчителів – 78% відповіли, що вони добре ставляться до інновацій у виховному процесі в школі, але не їх впроваджують на практиці, 56% вчителів відзначили, що відчувають певні труднощі з впровадженням інновацій у виховному процесі, 34% вчителів зазначили, що їх задовольняє існуюча система виховання в школі. Отже, більшість вчителів потребує спеціальної підготовки до організації інноваційно спрямованого виховного процесу.

### **3.2. Методичні рекомендації щодо формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти**

Проведене дослідження дозволяє нам надати наступні методичні рекомендації, які складаються з рекомендацій-порад класному керівникам, шкільному психологу та батькам, методичні рекомендації вчителям, які містять рекомендації щодо методичної роботи школи та програми методичного тижня з підготовки вчителів до організації інноваційно спрямованого виховного процесу та розробки тренінгово заняття для старших підлітків. Реалізація рекомендацій повинна бути в комплексі, що на нашу думку, буде сприяти ефективному формуванню ціннісних орієнтацій старшокласників в інноваційно спрямованому виховному процесі загальноосвітньому закладі середньої освіти:

#### **1. Рекомендації-поради.**

Класному керівнику:

- насисувати виховний процес інноваційними формами, методами, технологіями;
- використовувати найбільш ефективні методи виховання: власний приклад, дискусії, виховні ситуації, доручення, колективні творчі та суспільно-корисні справи, інтерактивні методи;

- гармонізувати взаємодію з батьками, визначити загальні вимоги до особистості старшого підлітка;
- організувати і провести на класній годині обговорення питань про цінності і ціннісну орієнтацію особистості;
- організувати і провести інтерактивні виховні заходи (вікторини, конкурси, змагіння, проекти), на якому школярі будуть цитувати вислови відомих людей про цінності та висловлювати власне ставлення;
- пильно слідкувати за тим, як проявляються ціннісні орієнтації підлітків у поведінці і при необхідності звертатися за допомогою до шкільного психолога;
- проводити як найбільш позакласних заходів, які сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій старшокласників;
- організувати волонтерський рух;
- сприяти прооведенню благодійних та суспільно-корисних акцій.

#### Психологу:

- проовести діагностування старших підлітків з стану сформованості їх цінносних орієнтацій;
- організувати факультативні уроки з психології, де школярі ознайомляться з психологічними особливостями цінностей і ціннісних орієнтацій;
- організувати в школі місячник чи тематичний тиждень «психологічних знань»;
- провести соціально-психологічний тренінг, спрямований на обговорення та формування ціннісних орієнтацій;
- провести міні-лекції на батьківських зборах та організувати семінари для батьків про цінності підлітків, їх формування і корекцію.

#### Батькам:

- пильно слідкувати за тим, як проявляються ціннісні орієнтації підлітків у поведінці і при необхідності звертатися за допомогою до шкільного психолога;
- надати увагу власним цінностям пам'ятаючи, що найбільше вчить власний приклад, а не вербальні повчання;
- активно взаємодіяти з класним керівником та шкільним психологом заради того, щоб увесь час бути в курсі справ своєї дитини.

## 2. Методичні рекомендації керівникам методичних об'єднань.

Для підготовки вчителів до формування цінносних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі вважаємо за доцільним в системі методичної роботи в школі:

- створити банк інноваційних ідей, позитивного і перспективного досвіду педагогів;
- створити творчі групи для пошуку, створенню, перетворенню і впровадженню інновацій у виховний процес закладу загальної середньої освіти.
- сприяти формальній, неформальній та інформальній освіті вчителів з проблем інновацій в освіті та виховному процесі зокрема
- використовувати нестандартні форми і методи методичної роботи (додаток Б).

Пропонуємо програму методичного тижня метою якого є підготовка вчителів до організації інноваційно спрямованого виховного процесу.

День	Зміст
<b>Понеділок</b> <b>День ІКТ</b>	Відкриття методичної виставки педагогічних ідей, знахідок і досягнень.
	Презентація педагогічних ідей, знахідок і досягнень.

(ініціативи, творчості та креативності)	Створення банку інноваційних ідей
<b>Вівторок</b> <b>День РВЗ</b> (розвитку, вдосконалення та зростання)	Майстар-класи класних керівників, вчителів та педагогів з додаткової освіти
	Тренінг профілактики психологічних бар'єрів до інноваційної виховної діяльності
	Індивідуальні методичні консультації вчителів
<b>Середа</b> <b>День ДПЗ</b> (дискусії, пошуків та знахідок)	Круглий стіл «Інноваційне виховне середовище: проблеми, пошуки, перспективи»
	Методичний ринг «Інноваційне і традиційне у виховній діяльності вчителя»
	Педагогічна майстерня
<b>Четвер</b> <b>День НМС</b> (науково-методичного супроводу)	Робота МО вчителів, класних керівників, творчих груп
	Відкрита лекція науковця «Особливості інновацій у вихованні»
	Методичні та психологічні консультації для вчителів-початківців
<b>П'ятниця</b> <b>День ДКК</b> (діагностики, координації та корекції)	Діагностика знань, вмінь організації інноваційної спрямованості виховного процесу
	Робота творчих груп
	Підсумки методичного тижня

Одержані результати дослідження стали підставою для розроблення тренінгового заняття «Цінності життя», яке спрямоване на формування і розвиток загальнолюдських та особистісних цінностей.

Метою виховання є всебічний розвиток учня, як неординарної особистості здатного до ціннісним ставленням до себе і інших, наділеної сучасним світоглядом, має інформаційну та діяльнісну підготовленість на сучасному рівні знання, компетентність в обраній сфері діяльності, відповідальність за справу, яку потрібно виконати, творче мислення, самостійність у виборі рішення, вміння самоорганізації, розвинути працездатність знання шляхів і способів мобілізації своїх можливостей та творчого потенціалу, вміння користуватися досягненнями культури, потреби і здатність відчувати прекрасне, отримувати естетичну насолоду.

Вирішення найважливіших питань виховання, вимагає від педагогів творчого підходу до організації виховного процесу, з використанням інноваційних виховних технологій, активних форм і методів, що характеризує його інноваційну спрямованість.

**Пропонована Програма виховання «Цінність життя»** є основою для формування ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі.

Метою програми є:

- всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості,
- збагачення інтелектуального потенціалу учнів, їх духовності й культури.
- становлення особистості учня як суб'єкта суспільно значущих соціальних взаємин.

Завдання програми:

- формування в учнів сучасного світогляду.
- забезпечення умов для формування життєвих орієнтирів особистості,
- сприяти для особистісному зростання і самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів.

Принципи реалізації програми:

- Національна спрямованість виховного процесу
- Гуманізація, демократизація;

- Науковість, системність;
- Особистісно зорієнтований підхід;
- Діяльнісний підхід;
- Гармонізація родинної і суспільної освіти та виховання;
- Самодіяльність, самостійність.

Програма виховання школярів «Цінність життя» створена з урахуванням вікових, психолого-фізіологічних особливостей учнів та складається з 7 творчих програм, які спрямовані на формування в учнів потреб та умінь жити в громадському суспільстві, духовності та фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури.

До складу програми входять творчі програми:

- Я – особистість
- Я – громадянин України
- Я – серед людей
- Я і моє здоров'я
- Я і природа
- Я і творчість
- Я у цілому світі.

Якісна і повноцінна реалізація Програми можлива за умови єдності дій у виховному процесі педагогічного та учнівського колективу, родини, громадськості.

#### **Очікувані позитивні результати.**

**Ціннісне ставлення до себе та інших, що виявляється у власній гідності, поваги до інших та відповідальності за вчинки у своєму житті, здатності здійснювати моральний вибір та керуватися ним у життєдіяльності.**

Творчі програми надані в додатку В.

#### **Науково-методичне забезпечення реалізації програми**

Творче використання програми залежить від володіння педагогами:

- знаннями: про сутність, зміст, форми і методи виховання його закономірностей та принципів організації життєдіяльності учнівських колективів, інноваційної педагогіки.

- навиками: запровадження інновацій у виховний процес, діагностувати рівень вихованості учня, розвитку учнівського колективу, сімейних стосунків: проектувати виховний процес та кінцевий результат роботи, аналізувати свою діяльність і діяльності учнів, створення умов для саморозвитку і самореалізації кожного учня. Забезпечувати соціальний захист учнів, узгодженість, взаємодію всіх учасників навчально - виховального процесу що виховання учнів.

Для оволодіння певними знаннями та навиками для педагогів школи запроваджується:

1) Діагностика педагогів з метою виявлення їх підготовки до реалізації даної програми;

2) Проведення педагогічних рад:

- Національне виховання: Проблеми, пошуки, шляхи реалізації;
- Іноваційні аспекти діяльності класного керівника в сучасних умовах;
- Створення умов для вільного розвитку особистості учня, його мислення і загальної культури шляхом залучення до різноманітних видів творчої діяльності.

3) Психолого-педагогічні семінари. Семінари-практикуми:

- Технології особистісно зорієнтованої педагогічної взаємодії;
- Діагностик – психолого-педагогічний ключ до розуміння особистості учня і вироблення індивідуальної програми розвитку;
- Психолого-педагогічне проектування рівнів інтелектуального, соціального і духовного розвитку особистості учня;
- Педагогічний зміст формування індивідуально орієнтованого цілісного ставлення до учня;

4) Методичні об'єднання класних керівників:

- Роль класного керівника у становленні духовної культури школяра;

- Розвиток соціальної активності учнів через учнівське самоврядування;
- Формування «Я-концепції» учня-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення, моральної самодовершеності;

#### 5) Круглі столи:

- Оновлення виховного процесу на засадах особистісно зорієнтованої педагогіки;
- Як підготувати наших дітей до вступу у життя в нових умовах;
- Розвиток лідерських здібностей і громадської активності;
- Естафета-презентація: «Інноваційні підходи до особистісного розвитку і життєвого самовизначення учнів»;
- Організація методичної виставки з питань іноваційних технологій виховання.

В роботі з вчителями використовуються і нетрадиційні форми роботи:

- калейдоскоп методичних новинок;
- захист творчих проектів, концепцій;
- методичний ринг;
- урок-панорама;
- методичний аукціон;
- психолого-педагогічний вернісаж;
- тренінги;
- дискусійна трибуна;
- організаційно-діяльні ігри;
- рольові ігри;
- ділові ігри;
- продуктивна гра;
- конкурс «Класний керівник року»;

вивчення й розповсюдження досвіду роботи кращих класних керівників, учителів-предметників, керівників гуртків, клубів, об'єднань.

### Висновки до розділу 3

Проведене дослідження доводить, що старші підлітки суперечливі. Значна частина старшокласників поки ще не усвідомила свою життєву позицію, не визначила свого особистого ставлення до цінностей оточуючого світу. Учні все більше цінують власні інтереси, найбільше значення мають улюблені люди і друзі. За результатами дослідження учні в більшій мірі орієнтуються, перш за все, на досить універсальні цінності, відповідні їхньому віку: любов, дружбу, задоволення. Помітна загальна тенденція спрямованості на пізнання нового, на приємне проведення часу, на відкритість підлітків до нових знайомств і спілкування взагалі. Важливу роль для старших підлітків грають такі якості в людях, як чесність, відданість та ін. Це цілком узгоджується з особливостями віку цього періоду.

Порівняння результатів дослідження груп «норма» і «ризку» виявило різницю у ціннісних орієнтацій старших підлітків, що виявляється у більшій соціальної спрямованості групи «норма».

Доведено, що хлопців більше турбує майбутнє життя та самореалізація, будівництва кар'єри та втілення в реальність власних бажань, дівчата турбуються про близьке оточення, захищеність своєї особистості, занурені в пошуки смислу життя та самовизначення, більш стурбовані своїми моральними якостями.

За результатами анкетування вчителів встановлено, що більшість вчителів потребує спеціальної підготовки до організації інноваційно спрямованого виховного процесу.

За результатами дослідження надані методичні рекомендації, що складаються з рекомендацій-порад класному керівнику, шкільному психологу та батькам, методичні рекомендації вчителям, які містять рекомендації щодо методичної роботи школи і програми методичного тижня з підготовки

вчителів до організації інноваційно спрямованого виховного процесу та розробки тренінгово заняття для старших підлітків.

Реалізація рекомендацій повинна бути в комплексі, що на нашу думку, буде сприяти ефективному формуванню ціннісних орієнтацій старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладі загальної середньої освіти.

## ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі представлено теоретичне підґрунття проблеми формування ціннісної орієнтації старших підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі закладу загальної середньої освіти. Результати емпіричного дослідження виявили особливості формування ціннісних орієнтацій старших підлітків, активність інноваційної виховної діяльності вчителів та дали підстави для надання методичних рекомендацій щодо розв'язання проблеми дослідження та формулювання таких висновків:

1. З'ясовано, що у педагогіці цінності трактуються відповідно до ключових понять науки: освіта, навчання, виховання, розвиток особистості, тому зазначена проблематика досліджується в контексті розвитку і виховання тих цінностей, які прийняті в певній соціальній групі.

Цінності носять подвійний характер: вони історично та культурно обумовлені і носять соціальних характер, вони індивідуальні, через те, що в них зосереджений життєвий досвід людини.

Ціннісні орієнтації – це свій відбиток у свідомості людини цінностей, визнаних їм як стратегічних життєвих цілей і спільних світоглядних орієнтирів. Вони спрямовуються на перетворення дійсності, яка задається особистісною значущою і важливою, виступає як регулятор поведінки і діяльності особистості.

2. Виявлено, що організація інноваційно спрямованого виховного процесу сприятиме ефективному формуванню ціннісних орієнтацій старших підлітків через: суб'єкт-суб'єктні відносини, педагогічну підтримку, власний приклад вчителя, створення виховуючих ситуацій, ситуації успіху, спонукання учнів до самоаналізу; організацію і проведення дискусій, тренінгів, тематичних зустрічей, акцій; створення необхідних умов для проєктної, благодійної, громадської, суспільно-корисної і особистісно значущої діяльності.

3. На основі аналізу вікових особливостей старшого підліткового віку розглянуті особливості формування ціннісних орієнтацій в цьому віці. Виявлено, що у старші підлітки свідомо обирає свої пріоритети, саме у цьому віковому періоді фізіологічні, психічні, психологічні сфери особистості та соціальна ситуація розвитку сприяють формуванню ціннісних орієнтацій, що забезпечує спрямованість особистості, її активну соціальну позицію.

4. Аналіз результатів емпіричного дослідження виявив, що ціннісні орієнтації старших підлітків відповідають особливостям цього вікового періоду, тобто цінуються, переважно, власні інтереси, найбільше значення мають улюблені люди і друзі, любов, дружба, задоволення. Дані цінності можна віднести до базових цінностей цієї вікової вибірки. Однак, ціннісні орієнтації різняться у хлопців і дівчат, а також у сташих підлітків, які умовно поділили на групи «норма» і групи «ризку».

За результатами анкетування вчителів встановлено, що більшість вчителів потребує спеціальної підготовки до організації інноваційно спрямованого виховного процесу.

5. Надані методичні рекомендації, що складаються з: рекомендацій-порад класному керівникам, шкільному психологу та батькам; методичних рекомендацій вчителям, які містять рекомендації щодо методичної роботи школи та програми методичного тижня з підготовки вчителів до організації

інноваційно спрямованого виховного процесу та розробки тренінгово заняття для старших підлітків.

Дослідження кваліфікаційної роботи не претендує на абсолютний результат і не вичерпує всіх аспектів проблеми формування ціннісних орієнтирів старших підлітків. Результати дослідження дають підстави для висновку про те, що мети досягнуто, визначені завдання реалізовано.

## СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление. М.: Мысль. 1988. С. 15-45.
2. Барабанщиков Б. А. Системна організація і розвиток психіки. Психологічний журнал. 2003 . № 1.С.28-38.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності. Київ: Либідь. 2006. 272 с.
4. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навчальний посібник. Київ: Академвидав. 2012. 256 с.
5. Бліхар М. П. Духовні цінності студентської молоді в сучасному українському суспільстві: дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 – «Спеціальні та галузеві соціології». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 271 с.
6. Бубнова С. С. Методика діагностики ціннісних орієнтацій особистості. <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v11/i17/9.pdf>
7. Ващенко Л. М. Управління інноваційними процесами в загальній середній освіті регіону: монографія К.: Тираж, 2005. 380 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К., Ірпінь: Перун, 2005. 1440 с.
9. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло, 2003. 523 с.
10. Вілюжаніна Т. А. Динаміка ціннісно-сислової сфери особистості в процесі професійного становлення майбутніх психологів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» Київ. 2006. 22 с.
11. Возняк С.М., Кононенко В.І., Кононенко І. В. та ін. Духовні цінності українського народу. Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ : Плай, 1999. 293 с.

- 12.Галузьяк В.М., Холковська І.Л. Діагностичний інструментарій класного керівника. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. 304 с
- 13.Глейтман С. Ю. Основы психологии. СПб, 2001. 247 с.
- 14.Гусейнов А. А., Апресян Р.Г. Этика : учебник / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. М. : Гардарики, 2000. 472 с.
- 15.Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. *Інновації в освіті: інтеграція науки і практики*: збірник науково-методичних праць. за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12-28.
- 16.Заредінова Е.Р. Формування соціокультурних цінностей студентів в освітньому середовищі закладу вищої освіти: теорія і методика. Монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 372 с
- 17.Канішевська Л. В. Формування цінностей сімейного життя старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та молоді*. 2014. Кн. 1. С. 297-305.
- 18.Кант І. Критика практичного розуму. Пер.з нім., примітки, післямов І.Б.Бурковський. К.: Юніверс, 2004. 239 с.
- 19.Крупська О. Особливості взаємозв'язків ціннісних орієнтацій підлітків із цінностями їхніх батьків. Вісник Львівського університету. Філософські науки. 2007. № 10. С.335-364.
- 20.Нечереда В. Б., Кириченко В. І. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти. метод. посіб. Крипівницький. Імекс-ЛТД. 2019. 134 с.
- 21.Низовський Н. А. Психосемантична дослідження ціннісно-мотиваційних орієнтацій особистості. Психологічний журнал. 2005. № 3. С. 25-37.
- 22.Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності [Електронний ресурс]. // Наказ МОН України №522 від 07.11.2000 р. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0946-00>

23. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посібник. Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова, І. І. Карабаєва та ін.; за ред. Т. О. Піроженко. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 64с.
24. Рокіч М. Методика «Ціннісні орієнтації»  
[http://psychologis.com.ua/metodika\\_cennostnye\\_orientacii\\_rokicha.htm](http://psychologis.com.ua/metodika_cennostnye_orientacii_rokicha.htm)
25. Семків І. І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою . *Практична психологія та соціальна робота*: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К. : Социс-прес, 2013. № 1. С. 12-28.
26. Слостенин В. А. Чижакова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию: учеб. пособие для студентов вузов. М.: Академия, 2003. 192 с.
27. Современный словарь по педагогике. сост. Рапацевич Е. С. Минск: Современное слово, 2001. 928 с.
28. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні: проблеми, перспективи. *Шлях освіти*. К., 1996. С. 24-26.
29. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. К.: «Радянська школа», 1977. 670 с.
30. Флярковська О. В. Ціннісні орієнтації у підлітковому віці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка, соціальна робота*. № 26.2013. С. 221-224.
31. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 360 с.
32. Хрестоматія по педагогической аксиологии: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. сост. Слостенин В.А. Чижакова Г.И. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2005 с.36
33. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2007. 640 с.

34. Яновська Т.А. Порівняльний аналіз особливостей конфліктної поведінки молодших та старших підлітків. *Молодий вчений*. № 1 (77). 2020. С.53-56.
35. Яновська Т.А., Когут І.В. Особливості ціннісно-сміслової сфери підлітків. *Психологія і особистість*. 2020. № 2 (8) С.189-204.
36. Ягоднікова В. В. Теорія і практика формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи: дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук. : 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського, 2016. 525 с.
37. Ягоднікова В. В. Теорія та методика виховання лідерів: навч. посіб. 2-е вид. доп. і перероб. Одеса.: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2017. 171 с.
38. Ягоднікова В.В. Розвиток мотивації педагогів до інноваційної виховної діяльності. *Метод. посібник*. ТОВ «Лерадрук» Одеса. 2013. 106 с.
39. Rokeach M. The nature of human values. New York: Free Press, 1973. 438p
40. Schwartz S. H., Bilsky W. Towards a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1987 550-562 с.

**ДОДАТКИ**

Додаток А.

**Анкета****Виявлення активності педагогів в інноваційної  
виховної діяльності**

(В.Ягоднікова)

**Інструкція:** Шановний педагог!**I. Оберить, будь ласка, відповідь на запитання:**

1. Чи задовольняє вас існуюча система виховання у школі?
  - a) Так
  - b) Ні
  - c) Ваш варіант відповіді
2. Як ви відноситеесь до інновацій у навчанні?
  - a) добре
  - b) ні як
  - c) негативно
  - d) ваш варіант відповіді
3. Як ви відноситеесь до інновацій у виховному процесі в школі?
  - a) добре, активно впроваджую
  - b) добре, але не впроваджую
  - c) ні як
  - d) негативно, але мушу впроваджувати
  - e) негативно і не впроваджую
  - f) ваш варіант відповіді

**II. Дайте, будь ласка, розгорнуту відповідь на запитання**

4. Де ви дізнаєтесь про інновації?
5. Чи є труднощі з впровадженням інновацій, якщо є то які?
6. Напишіть ці інновації, які ви впроваджуєте і застосовуєте в своїй виховній діяльності чи створюєте власні.

**Форми і методи методичної роботи  
з підготовки вчителів до формування цінносних орієнтацій старших  
підлітків в інноваційно спрямованому виховному процесі**

**Індивідуальні**

- наставництво
- консультування
- стажування
- самоосвіта
- проєктування

**Групові**

- творчі групи
- школа передового педагогічного досвіду
- школа педмайстерності
- практикум
- методичне об'єднання
- методичний консорціум
- тренінг

**Колективні**

- педагогічні студії
- методичний коворкінг
- методична кав'ярня
- методичний тиждень/методичний фестиваль
- методичний ринг
- методичний турнір
- методичні посіденьки

- панорама методичних навичок
- майстер-клас
- педагогічна майстерня
- методична естафета
- методичний кластер
- методична скарбниця
- ярмарка педагогічних ідей
- методичний квест
- методичний мараф